CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE NOORD-BRABANT
MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

GEMEENTE ZEVENBERGEN

UITGAVE PROVINCIE NOORD-BRABANT

colofon

De Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/ Monumenten Inventarisatie Project wordt verricht door mevr. drs. M. Daru-Schoemann, dhr. drs. M. Koenders, dhr. drs. A. van Leeuwen (coördinatie), dhr. drs. N. Maes, dhr. drs. J. Michels, dhr. H. Ruiter arch. h.b.o., mevr. drs. M. Vaessen, mevr. drs. W. Wessel.
Secretariaat: mevr. H. van Wanrooij-de Cort, mevr. F. Tenlima-Sellier, Hildebrandstraat 24, 5216 VR 's-Hertogenbosch. Tel. 073-147471.

De rapporten zijn te bestellen bij de afdeling Voorlichting van de Provincie Noord-Brabant, Brabantlaan 1, 5216 VR 's-Hertogenbosch. Tel.: 073-812511.

INHOUD

Woord vooraf 3

Werkwijze en criteria 5

1. Situering der gemeente 9

2. Bodemgesteldheid 9

3. Grondgebruik 10

4. Infrastructuur 10

5. Ontwikkeling van de nederzettingen 11

6. Stedebouwkundige typologie 13

7. Karakterisering der objecten, bouwvormen en typen 14

8. Objectgegevens 19

9. Literatuur 70

Kaart (bijlage) -

WOORD VOORAF

Dit rapport over Zevenbergen maakt deel uit van de serie Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/Monumenten Inventarisatie Project. Het geeft per gemeente een overzicht van de waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen tot ca. 1940 in de steden en dorpen van de provincie.
De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabantse cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht urgent gemaakt. Ondanks vervlakking en schaalvergroting bezit elke gemeente een eigen karakter in de stedebouwkundige structuur, de bebouwing van kern en buitengebied. We doelen daarbij zeker niet alleen op erkende monumentale gebouwen, maar evenzeer op boerderijen, woonhuizen, fabrieksgebouwen, bruggen en sluizen, wegkruisen of een ijzeren sierhek en dorpslinde.

Na het monumentenjaar 1975 heeft het provinciebestuur besloten om de cultuurhistorische waardevolle bebouwing van de provincie vast te laten leggen. Hiervoor is in 1976 de "Inventarisatiecommissie Brabantse Monumenten" ingesteld.
In september 1979 is een drietal inventarisatoren aangesteld om een werkmodel te ontwikkelen en veldwerk en rapportage te verrichten.
Dit model is tot eind 1988 gehanteerd in 69 gemeenten. Najaar 1988 is ook in Noord-Brabant het door de minister van WVC geëntameerde Monumenten Inventarisatie Project van start gegaan. Binnen dit project wordt vastgelegd hetgeen in Nederland tussen ca. 1850 en 1940 aan bouwkunst en stedebouw is gerealiseerd.

Het MIP beoogt:
- het verkrijgen van een eerste landelijk overzicht van de zgn. "jongere bouwkunst en stedebouw' (ca. 1850 - 1940)
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en voor monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode 1850 - 1940
- het formuleren van uitgangspunten ten behoeve van publikaties en wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch of industrieel-archeologisch gebied
- het verkrijgen van bouwstenen als een eerste aanzet tot nieuw te ontwikkelen beleid van Rijk, provincies en gemeenten ten aanzien van de ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg, alsmede van een basis voor planologisch-stedebouwkundige afwegingen
- het verzamelen van informatie die voor Rijk, provincies en gemeenten als basis kan dienen bij het selecteren en registreren van objecten, ensembles, structuren en dorps- en stadsgezichten.

In Brabant zullen daarnaast ook nog objecten en structuren van vòòr 1850 vastgelegd worden als uitvloeisel van de in 1979 begonnen Cultuurhistorische Inventarisatie.
Onderzoek en veldwerk voor dit rapport vonden plaats in 1989/1990 door de heer drs. A.J.C. van Leeuwen.

's-Hertogenbosch, november 1990.

WERKWIJZE EN CRITERIA

In Brabant is het MIP officieel van start gegaan op 1 oktober 1988. De inventarisatie wordt hierbij gebiedsgewijs aangepakt. Daartoe is de provincie in acht werkgebieden verdeeld, op basis van de historische en bestuurlijke ontwikkelingen in de periode 1850 - 1940.
Deze gebieden zijn:
1. Brabants Kleigebied
2. Zuidwest Brabant
3. Regio Tilburg
4. Regio 's-Hertogenbosch
5. Kempen
6. Regio Eindhoven
7. Maaskant
8. Brabantse Peel

Bij de inventarisatie wordt - binnen een zo breed mogelijke context - gewerkt van groot naar klein.
Eerst wordt van elk gebied een schets gegeven van de algemene karakteristieken. Op basis hiervan wordt voorts - gemeentegewijs - ingegaan op de stedebouwkundige aspecten van een stad of dorp. Tegen deze achtergrond worden ten slotte de objecten in de verschillende gemeenten beschreven.
De door het rijk voorgestelde werkwijze sluit goed aan bij onze sinds 1979 gevolgde werkwijze. Onbewust vooruitlopend op het MIP heeft de provincie vanaf het begin naast de oudere bouwkunst (ca. 10% van de monumenten in Brabant) ook steeds de jongere bouwkunst (ca. 90% van de monumenten) in haar werkwijze betrokken. Dit uitgangspunt zal binnen het MIP gehandhaafd blijven, met dien verstande dat de gegevens van de oudere bouwkunst buiten het MIP-kader vallen en dus niet aan het rijk geleverd zullen worden. Zij zullen wel voorkomen in de rapporten van de gemeenten die gewoon zullen blijven verschijnen. Tevens zullen nu ook de grote gemeenten (Tilburg, Breda, Bergen op Zoom, Eindhoven, Roosendaal, Helmond en 's-Hertogenbosch) beschreven worden.
In de geautomatiseerde MIP-bestanden welke uiteindelijk aan het Rijk geleverd gaan worden, zal ook het bestaande materiaal van jongere bouwkunst van de 69 reeds geïnventariseerde gemeenten worden opgenomen.
Deelname aan het MIP verleent de provinciale inventarisatie een belangrijke toegevoegde waarde. Zonder extra provinciale investering wordt het inventarisatiebestand geautomatiseerd en in overeenstemming gebracht met een landelijke opzet.
Voor verdere details verwijzen wij naar de Handleiding Inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw (1850-1940), Zeist- 's-Gravenhage 1987.

Criteria

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking komen moet uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurt aan de hand van een aantal criteria, die groepsgewijs worden omschreven.
Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het produkt van een - al dan niet geleidelijke - historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel net zo goed voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk. Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurverstorende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken. Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 zijn uiteindelijke vorm kreeg. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek worden alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

* <u>Architectonische en kunsthistorische criteria</u>

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedebouwkundige of kunstenaar
- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)- type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

* Planologische, landschappelijke en stedebouwkundige criteria

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten, erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedebouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

* Sociaal- en cultuurhistorische criteria

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, is het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere.
Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudig voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werpen, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote - zo niet dominerende - rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontlenen vooral daaraan hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorde situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen. Tenslotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheidswaarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Samenstelling rapport

In dit rapport wordt een beeld gegeven van de cultuurhistorisch waardevolle structuren en objecten van oudere en jongere bouwkunst binnen de gemeente. Hierbij is de samenhang tussen de objecten en het landschap of de nederzetting van groot belang.

Door het raadplegen van de historisch-geografische beschrijving van het inventarisatiegebied (afzonderlijk verkrijgbaar) en het naslaan van specifieke plaatsgebonden literatuur ontstaat een beeld van de ontwikkelingen tot ca. 1950. De topografische kaarten van ca. 1850, 1900 en heden op de schalen 1 : 50.000 en 1 : 25.000 zijn eveneens van belang, omdat door vergelijking een indruk ontstaat van occupatiepatronen en ontwikkelingen tot op heden. In het veld wordt dit beeld aangevuld met eigen waarneming.
Vervolgens worden per kern en in het buitengebied de objecten die aan de eerder genoemde criteria voldoen geregistreerd.

Elk rapport omvat de volgende onderdelen. Na Woord Vooraf en Werkwijze en Criteria worden de ligging van de gemeente (hoofdstuk 1), de bodemgesteldheid (2) en het grondgebruik (3) behandeld. Dan volgt een overzicht van de veranderingen in infrastructuur, wegen, waterlopen etc. (4). Vervolgens worden de nederzettingen behandeld (5). In de hoofdstukken 6 - 8 worden de onderzoeksresultaten beschreven. Voor de grotere gemeenten met planmatige ontwikkelingen tussen 1850-1940 wordt een stedebouwkundige typologie gegeven met een kaart van gebieden van bijzondere stedebouwkundige waarde. Bij de meeste kleinere gemeenten blijft dit onderdeel achterwege. Hier hebben in het algemeen immers in de periode 1850-1940 geen samenhangende stedebouwkundige ontwikkelingen plaatsgehad. Wel worden in sommige gemeenten waardevolle bebouwingsgroepen van vòòr de periode 1850-1940 apart aangegeven.
Dan volgt een karakterisering der objecten, bouwvormen en typen (boerderijen, woonhuizen, openbare gebouwen etc.). Dit alles wordt afgesloten met de objectgegevens, geordend naar adres en huisnummer (even, oneven). Per object worden de oorspronkelijke en huidige functie, architect, bouwdata, bouwstijl en een beschrijving der gevels, ramen, deuren, daken, bijzondere constructies en in een enkel geval interieurgegevens (meestal wordt alleen het exterieur geregistreerd) weergegeven. Dan volgen bijgebouwen, artefacten (stoepen, stootstenen, hekken etc.) en groenelementen. Ook wordt aangegeven een motivering voor opname en of het object beschermd is.
Tenslotte volgt de literatuur.

Bijgevoegd worden kaarten 1 : 10.000 en indien nodig deelkaarten van de stedebouwkundige typologie en de dichtbebouwde kernen. Op de kaart 1 : 10.000 worden aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip) - beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnaam en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm. (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen worden eveneens aangegeven.

1. Situering der gemeente

1.1. Ligging

De gemeente Zevenbergen maakt deel uit van de regio Brabants Kleigebied en omvat behalve de kern Zevenbergen ook het kerkdorp Zevenbergschen Hoek en de buurtschappen Drie Hoefijzers en Strooiendorp. Tot de gemeente behoren ook delen van het kerkdorp Langeweg en de gehuchten Blauwe Sluis en Hoekske.
De gemeentegrens heeft een natuurlijk en deels kunstmatig beloop. De noordwestgrens met Klundert volgt het Groene Dijkje en loopt onregelmatig door het industrieterrein Moerdijk. Daar volgt de grens verdwenen waterlopen als de Zandbergse Reevliet en enige oude dijken. De noordoostgrens met Hooge en Lage Zaluwe volgt de Meer Vliet en Ree Vliet en heeft een rechtlijnig karakter. De zuidgrens met Terheijden volgt de Reevliet en de Zuiddijk. De grens met Etten-Leur en Hoeven wordt gevormd door de vroegere loop van de Mark. De gemeente omvatte op 1.1.1989 4.940 ha. met 15.463 inwoners. De grenzen zijn nog geheel die van de 19e eeuw.

1.2. Ontwikkeling

Zevenbergen wordt in 1125 genoemd en staat in de 13e eeuw reeds bekend als een overslaghaven voor zout en turf. In 1238 krijgt het stadje muren en poorten. Als gevolg van herhaalde overstromingen in de middeleeuwen, onder meer de Sint Elisabethsvloed van 1421, nam de betekenis van het stadje sterk af. De hoger gelegen kern bleef echter steeds behouden. Karakteristiek voor deze kern zijn de parallel aan de haven lopende voor- en achterstraten, die bij alle wijzigingen hun karakteristiek hebben bewaard. Vanaf de 16e eeuw werden de omliggende gronden opnieuw ingepolderd. In 1857 werd de eerste suikerfabriek gesticht. Deze nijverheid leidde tot bloei, maar ging na 1950 achteruit en is sinds kort geheel verdwenen. Rond 1900 leidde deze bloei tot uitbreiding der bebouwing nabij het in 1854 gebouwde station. De gemeente is na 1940 zeer sterk gegroeid ten zuiden maar vooral ten noorden van de oude kern. Thans is het een centrum van industrie en forensisme met regionale betekenis.

2. Bodemgesteldheid

2.1. Grondsoorten

Het grondgebied ligt tussen het Massief van Brabant en de Grote Slenk. Op onderlagen uit Krijt en Tertiair liggen Pleistocene en Holocene afzettingen. Deze jonge zeekleigronden werden door getijdestromingen afgezet, vooral in het Subatlanticum, de laatste fase van het Holoceen vanaf ca. 1000 v. Chr. Voor deze afzettingen bevond zich hier veen, waarboven enkele zandopduikingen uitstaken, onder meer Hazeldonk. Na de Elisabethsvloed werden grote delen der gemeente weer met een dunne laag zandige klei bedekt.
Als gevolg van deze ontwikkelingen kunnen we thans de volgende gebieden onderscheiden:

a. De bebouwde kommen van Zevenbergen, kerkdorpen en dijkgehuchten.
b. De poldergebieden met min of meer regelmatige verkavelingen en nog de oude dijken.

2.2. Hoogte en afwatering

De gemeente watert deels natuurlijk, deels kunstmatig af via een groot aantal poldersloten, de Roode Vaart en de Mark op het Hollands Diep en Volkerak. De Mark raakt de gemeente ten zuiden, de Roode Vaart doorsnijdt het gebied van noord naar zuid en is deels kunstmatig. Zij vormde binnen de stadskern de haven. Deze is rond 1970 gedempt, de Mark stroomt thans door een duiker.
De polders liggen op 0.0 tot 0.7 meter beneden N.A.P.. De dijken liggen op ca. 1.5 tot 3.5 meter boven peil. Hazeldonk in de zuiden ligt hoger, op ca. 3 meter boven peil.

3. Grondgebruik

De gemeente droeg tot aan de Tweede Wereldoorlog een sterk agrarisch karakter. Ook nu nog wordt het buitengebied gekarakteriseerd door een grootschalig polderlandschap met dijken en dijkwegen met hun beplanting en de karakteristieke boerderijcomplexen.
De akkerbouw domineert het gebied. Men verbouwde rond 1850 onder meer tarwe, aardappelen, vlas, meekrap en koolzaad. Alleen nabij de voormalige kreekbeddingen kwam grasland voor als weidegebied voor paarden. Al ca. 1870-90 verdween de meekrapcultuur, tegelijk met de verbouw van koolzaad. Deze gewassen werden in snel tempo vervangen door de teelt van suikerbieten, die ook nu nog een belangrijke bestaansbron vormt.
De verkaveling der polders toont sporen van de geleidelijke landaanwinning uit de 15e en 16e eeuw. Veel dijken lopen zuidwest-noordoost. Nabij de Dikke Dijk en het station Hooge en Lage Zwaluwe zijn in de dijktracés nog sporen van vroegere kreken herkenbaar. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde door ruilverkaveling de schaal van de polders: blokvormige percelen maakten plaats voor grote rechthoekige en strookvormige percelen. Dijkwegen en dijken als de Markdijk begrenzen de open ruimten van de polders met bomenrijen. In de polder Het Oudland van Zevenbergen bleef een deel van de perceelsindeling gespaard. Wel zijn de kernen Zevenbergen en Zevenbergschen Hoek sterk gegroeid ten koste van delen van de polder.

4. Infrastructuur

4.1. Wegen

In de eerste helft van de 19e eeuw werd de wegverbinding tussen Breda en Moerdijk voltooid. Deze doorsnijdt Zevenbergen en loopt door Zevenbergschen Hoek. Daarnaast waren er enkele deels verharde interlokale verbindingen onder meer tussen Zevenbergschen Hoek, Zevenbergen, Wagenberg en Klundert. Deze verbindingen volgen deels oude polderdijken en deels lopen ze door de polders. Na 1850 worden deze interlokale wegen verhard en na de Tweede Wereldoorlog sterk verbeterd. Dit geldt vooral voor de verbinding Zevenbergen-Klundert welke ten noorden van de kom wordt omgeleid. Tevens worden twee nieuwe autowegen door de gemeente aangelegd, namelijk de A16 tussen Breda en Dordrecht en de A17 vanaf Roosendaal. Deze wegen doorsnijden de oude verkaveling. In het open poldergebied zijn een aantal oude wegen en dijkwegen met hun wegbeplanting en soms nog de oude keibestrating markante structuurelementen. Dit geldt onder meer voor de Schenkeldijk en Hamseweg.

4.2. Spoorwegen

De ontsluiting van het gebied door spoorlijnen vindt plaats vanaf het midden der vorige eeuw. De eerste belangrijke lijn is die tussen Antwerpen en Rotterdam via Moerdijk, aangelegd tussen 1854 en 55. Zevenbergen kreeg ten zuidwesten van de stadskern een station aan deze Lijn. In 1866 kwam tevens de verbinding tot stand tussen Moerdijk en Breda via Zevenbergschen Hoek, met de stations Hooge en Lage Zwaluwe en Zevenbergschen Hoek. De Moerdijkbrug geopend in 1871 zorgde voor de opheffing van de veerverbinding in deze belangrijke lijn: een jaar later kwam de spoorlijn tussen deze brug en Hooge en Lage Zwaluwe gereed. In 1876 werd Zevenbergen eveneens met dit station verbonden. De oude lijn naar Moerdijk werd kort na 1880 opgebroken. De verbinding tussen Lage Zwaluwe en Moerdijk verdween pas na 1940. De opgeheven Langstraatslijn, welke ten westen op Hooge en Lage Zwaluwe aansloot is in het landschap als een dijk nog herkenbaar.
Tramlijnen zijn binnen de gemeente niet aanwezig geweest.

4.3. Waterwegen

De Roode Vaart is gedeeltelijk, vooral ten zuiden van de kom van Zevenbergen een kunstmatig gegraven vaart die de verbinding vormt tussen de Mark en het Hollands Diep en vooral gebruikt werd voor vervoer van in de middeleeuwen in het gebied gewonnen zout en turf. De haven binnen de kom is sinds ca. 1970 gedicht. De De Roode Vaart is in haar rechtlijnig beloop ten noorden en zuiden van de kern echter nog steeds herkenbaar.

4.4. Militaire infrastructuur

Binnen de gemeente zijn geen militaire werken meer aanwezig.

5. Ontwikkeling van de nederzettingen.

5.1.Zevenbergen

Over de vroegste geschiedenis van de stad is weinig bekend. Zevenbergen wordt in 1125 genoemd en kreeg in 1238 als gevolg van verleende stadsrechten muren en poorten. Een onderdeel van deze omwalling, de Lobbekenstoren was in elk geval in de 18e eeuw nog aanwezig.
De stad is een zuiver voorbeeld van een op een landtong, nabij het ten zuidoosten gelegen kasteel ontstaan 'bastidestadje'. De voor dit stadstype kenmerkende rechthoekige plattegrond is in het huidige stratenpatroon nog herkenbaar aan de parallel aan de, thans gedempte maar rond 1530 gegraven, haven lopende straten als Langenoordstraat en Molenstraat. Aan de zuidzijde van de haven is een rechthoekig marktplein uitgespaard waaraan ook de middeleeuwse kerk is gelegen. De omwalling werd met het kasteel na een langdurig beleg onder Philips van Bourgondie in 1427 gesloopt. Pas rond 1550 is dit kasteel herbouwd op een terrein dat thans gelegen is ten westen van de Stationsstraat. Het verdween definitief in 1728. Jacob van Deventer beeldt de nederzetting in dit stadium af. Van zuidwest naar noordoost loopt de haven met de eraan parallel lopende straten. In het zuidoosten ligt het kasteel, van de omwalling resteert geen spoor, met uitzondering van de oude Lobbekenstoren, nabij de huidige Lobbekenstorenstraat.

Zevenbergen was een belangrijke overslaghaven voor in de omgeving gewonnen turf en zout. Na de Elisabethsvloed van 1421 blijft zij op een eiland achter binnen het overstroomde gebied. De bedijkingen herstellen de oude situatie, vanaf de 16e eeuw. Als eind 15e eeuw de verbinding over water verzandt gaat de stad sterk achteruit. Het graven van een nieuwe haven in 1530 enkel verbeteren van de Roode Vaart kunnen de achteruitgang niet tegenhouden. De stad heeft dan nog hoofdzakelijk een functie voor het agrarische achterland. Het verkeer naar Antwerpen bleef wel van betekenis tot het begin van de 19e eeuw.

De stad hoorde als Hollands gebied aanvankelijk tot het land van Strijen, kwam in 1649 in het bezit van het Huis van Oranje en bleef dat tot 1794. In 1815 werd het een zelfstandige gemeente binnen de provincie Noord-Brabant. Het bevolkingsaantal geeft een geleidelijke groei te zien. In 1821 zijn er 3310 inwoners, in 1846 4688 en in 1871 5960. In 1935 is het aantal ongeveer verdubbeld, in vergelijking met 1846, nl. 8740 inwoners. In 1946 zijn het er 8726. In 1960 is dit aantal gegroeid tot 9585 en in 1970 zijn het er 10.268.

In de 18e en 19e eeuw is meekrap een der belangrijkste handelsprodukten. Van der Aa noemt in 1851 vier meestoven, drie brouwerijen, twee grutterijen, twee ooierijen, twee windkorenmolens en een rosmolen. Vanaf het midden van de vorige eeuw gaat de teelt en verwerking van meekrap achteruit.
Alleen de naam Stoofstraat herinnert hier nog aan. De suikerindustrie komt op, waarvan Zevenbergen een belangrijk centrum wordt. In 1846 wordt er de eerste fabriek gevestigd. In 1915 komt de eerste coöperatieve fabriek tot stand. Sinds 1988 is echter de enige overgebleven fabriek gesloten, hoewel het markante silhouet met twee schoorstenen nog steeds het silhouet van de kom bepaalt.

Al in de loop van de 19e eeuw had op beperkte schaal uitbreiding plaats gehad, in de richting van het station aan de Stationsstraat en aan de Hazeldonkse Zandweg. Aan de oostzijde van deze laatste weg kwam al ca. 1920 een wijkje met arbeiderswoningen tot stand aan Sint Josephplein en Sint Josephstraat. Ten oosten van de kern werd in 1923 het uit 1915 daterende Julianaplantsoen bebouwd. In 1940 ontstond ernstige oorlogsschade, die in 1942 hersteld was. In 1944 werd nogmaals een groot deel van de kom verwoest. Vooral het oostelijk deel van de haven en de omgeving van de Markt werden zwaar geschonden. De nieuwbouw vond plaats in traditionele wederopbouwtrant, waardoor althans de visuele eenheid van het stadsbeeld is gebleven. Een ingrijpende verandering van het stadsbeeld betekende de demping van de haven in 1970.

5.2. Zevenbergschen Hoek

Deze nederzetting is ontstaan door vestiging van landarbeiders aan een polderdijk en groeide in de 19e eeuw uit tot een kerkdorp rondom een imposante neogotische kerk die na oorlogsschade in 1944 werd gesloopt. Het dorp groeide na de Tweede Wereldoorlog met enkele wijken en kreeg een centrum door de aanleg van het Plein 1940.

5.3. Langeweg

Deze nederzetting ligt voor een klein deel binnen de gemeente en is ook ontstaan aan een polderdijk, op marginale gronden. Het klooster van de paters Capucijnen met parochiekerk is het middelpunt van het dorp, maar ligt overigens in de gemeente Terheijden. Na zware oorlogsschade in 1944 is veel bebouwing vernieuwd ca. 1950.

5.4. Overige nederzettingen

Hoekske, Strooiendorp en Drie Hoefijzers zijn dijknederzettingen in de polders, welke nooit uitgegroeid zijn tot kerkdorpen. Dit geldt ook voor het gedeeltelijk binnen de gemeente vallende Blauwe Sluis. Hier treffen we aan de dijk gelegen verspreide boerderijen.

5.5. Verspreide bebouwing

Binnen de gemeente bevindt zich afgezien van de polderboerderijen met bijgebouwen geen verpreide bebouwing.

6. Stedebouwkundige typologie

6.1. Typologie

Binnen de gemeente hebben in de periode 1850-1940 op bescheiden schaal enige stedebouwkundige ontwikkelingen plaatsgehad. Het betreft de verdichting der bebouwing aan de Stationsstraat (eind 19e eeuw), de aanleg van het Julianaplantsoen ten zuidoosten van de kom (na 1915) en de bebouwing van het gebied Azelmastraat-Burg. Vogelstraat.

Aan de Hazeldonkse Zandweg werd de arbeiderswijk rond de Sint Jozefstraat (ca. 1920) gebouwd. Deze wijken zijn echter sterk gewijzigd en deel gesloopt bij renovatie en worden niet aangemerkt als stedebouwkundig waardevol gebied. Dit geldt wel voor het gebied Stationsstraat en Burg. Vogelstraat. In Zevenbergschen Hoek kan de omgeving van het plein 1940 eveneens als stedebouwkundig waardevol aangemerkt worden.
De historische kern van het stadje Zevenbergen kan aangemerkt worden als een cultuurhistorisch waardevolle groep.

6.2. Beschrijving van het gebied van bijzondere stedebouwkundige waarde Stationsstraat-Burg. Vogelstraat.

De Stationsstraat is als lineair element al op de kaart van Jacob van Deventer aanwezig. De huidige bebouwing en verkaveling is echter vrijwel geheel een produkt van de 19e eeuw, toen deze straat als verbinding tussen de Markt en de haaks erop gerichte Stationslaan werd bebouwd met merendeels tweelaags woon- en herenhuizen, die grotendeels met een stoep aan de straat liggen. Alleen aan de westzijde krijgen sommige herenhuizen een ondiepe voortuin met hekken. Bij dit gebied behoort de al genoemde Stationslaan, met laanbeplanting en enige vrijstaande villa's uit de periode na 1900. Ten oosten van dit gebied is het terrein tussen de Prins Hendrikstraat en de spoorlijn bebouwd met een voormalig fabrikantenwoonhuis (thans Streekarchief) met koetshuis en woningen. Het eclectische woonhuis vormt het middelpunt van deze aanleg, waarvan de Azelmastraat en de Burg. Vogelstraat zijn bebouwd met tweelaags woningen, veelal in Amsterdamse Schooltrant. De stedebouwkundige kwaliteit van de aanleg is het gevolg van de driehoeksvorm van het terrein en de hieruit voortvloeiende vorm van de vroegere tuin, thans plantsoen. Als entree tot de oude stad heeft dit gebied met zijn afwisselende aanleg en bebouwing uit de periode 1850-1940 een onmiskenbare architectonische en stedebouwkundige kwaliteit.

6.3. Beschrijving van het gebied van bijzondere stedebouwkundige waarde rondom Plein 1940.

Bij de wederopbouw van het verwoeste kerkdorp Zevenbergschen Hoek is de traditionalistische parochiekerk iets terugliggend aan een voorplein geplaatst ten oosten van de noord-zuid lopende hoofdstraat. Ten westen van deze straat is een rechthoekig plein aangelegd tegenover dit voorplein en in relatie ertoe. Aan dit plein liggen eenlaags woonhuizen, deels vrijstaand en deels in blokjes gebouwd. Aan de hoeken met de hoofdstraat ligt iets markanter, tweelaags bebouwing. De waarde van dit gebied ligt vooral in de stedebouwkundige kwaliteit van het plein, als poging om bij de wederopbouw het dijk- en straatdorp een middelpunt te geven. De bebouwing is betrekkelijk eenvoudig als een grotendeels gaaf gebleven representant van de traditionalistische wederopbouw na 1945. Als zodanig heeft het geheel een een historische waarde. Het geheel is betrekkelijk gaaf, maar als stedebouwkundige aanleg in Brabants verband niet zeldzaam.

6.4. Beschrijving van de waardevolle groep.

De oude kern van Zevenbergen welke als zodanig benoemd wordt is omsloten door latere nieuwbouw, grotendeels uit de periode na 1900, maar heeft ondanks oorlogsschade en herbouw het historische stratenpatroon behouden. De naoorlogse nieuwbouw is in maat en schaal grotendeels aan de oude structuur aangepast. Alleen aan de Zuidhaven-Molenstraat is door nieuwbouw de schaal sterk veranderd, terwijl de demping van de haven een vrijwel onherstelbare ingreep is geweest. Toch bezit het gebied nog zoveel oude bebouwing dat aanwijziging zinvol is. Het betreft het gebied globaal begrensd door Doelstraat, Molenstraat, Haveneind, Dr. Arienslaan, Stoofstraat en Kon. Wilhelminastraat.

7. Karakteristiek der objecten, bouwvormen en typen

7.1. Woonhuizen

De kern van Zevenbergen draagt visueel een overwegend 19e eeuws karakter, terwijl vele straten door traditionalistische 'wederopbouwarchitectuur ' worden gekarakteriseerd. Achter de gepleisterde, ingezwenkte lijstgevels kunnen echter oudere panden schuilgaan. Dit is vrijwel zeker het geval aan de Noord- en Zuidhaven. Daar kunnen veel van de dwarsgerichte, eenlaags stadshuizen nog teruggaan tot de 17e en 18e eeuw. Molenstraat 12 is een gaaf bewaarde trapgevel met gerestaureerde kruiskozijnen onder korfbogen uit begin 17e eeuw. Ook Noordhaven 46-48 met ingezwenkte gevel en sierankers is 17e eeuws, evenals de gepleisterde trapgevel Stationsstraat 1 met maskerkraagsteen. Deze panden passen volledig in het beeld van het Hollandse stadswoonhuis. Aan de Noordhaven hebben vele panden waarschijnlijk oude achtergevels en balklagen. Het gaat hier onder meer om de nummers 54, 68, 94, 102, 104 en 114-116. Langenoordstraat is als klein stadshuis met tuitgevels moeilijk dateerbaar, maar typologisch interessant. Het kan 18e of vroeg 19e eeuws zijn. Het vroegere veerhuis Bloemendaalse Zeedijk uit 1612 heeft tuitgevels en roederamen onder korfbogige togen.

In de tweede helft van de 19e eeuw worden vele gevels herbouwd of gemoderniseerd in de dan gebruikelijke eclectische trant. Vaak zijn deze gevels geheel gepleisterd met schuiframen met stucomlijstingen en kuiven en rijke kroonlijsten met voluutconsoles. Soms echter is er afwisseling tussen baksteen en pleisterdecoratie. Het gaat in veel gevallen om ingezwenkte lijstgevels, die ook nu nog grote delen van de Noordhaven, de Dijkstraat en de Langenoordstraat domineren.

Voorbeelden zijn Dijkstraat 3-5, Langenoordstraat 90-92 en 77-83, Kerkstraat 28, Molenstraat 11, Noordhaven 104 en Zuidhaven 71. Ook in Zevenbergschen Hoek, aan de Ewoudsdam 1 en Langeweg aan de Zuiddijk 41 komen deze gevels voor. Rijke lijstgevels zijn Noordhaven 54 en 126, Stationsstraat 4-6 en 8-10 en Kerkstraat 26. In de voorlaatste hebben neoklassicistische elementen meer de overhand. Aan de Markt en de Stationsstraat bevinden zich enige rijk gedetailleerde, blokvormige woonhuizen uit de laatste decennia van de 19e eeuw. Ook deze hebben weer de gangbare decoratie van hoekpilasters, kroonlijsten, risalieten en dakkapellen, grotendeels uitgevoerd in pleister en terracotta. Het gaat om Markt 20-23 en Stationsstraat 16, 18 en 28. De villa met koetshuis Prins Hendrikstraat 4-10 is een voorbeeld bij uitnemendheid van een dergelijk, vrijstaand blokvormig pand met souterrain en mansardedak.

Kerkstraat 18 en Langenoordstraat 72 zijn eenvoudiger gevels, die doen denken aan de boerenwoonhuizen in het buitengebied met hun topgevels met vlechtingen. Langenoordstraat is een winkelwoonhuis met trapgevel en neogotische details.

Rond 1900 treden nieuwe materialen op, onder meer verblendsteen, cementsteen en natuursteen. Stationsstraat 22 toont motieven van de chaletstijl. Andere huizen tonen Art Nouveau-motieven. Het rijkste voorbeeld hiervan is het uiterst gave en markante hoekpand Markt 1-2 met sierankers, speklagen, topgevels en raamindelingen. Ook Stationsstraat 24 en 26 tonen dergelijke versieringen in risalieten en gevelbekroningen. Kerkstraat 14 toont een terughoudender materiaalgebruik evenals Hoofdstraat 16, 20-22 en 71. Landekensdijk 1 is een woonhuisje in cementsteen en verblendsteen.

Enkele straten in de omgeving van het station zijn bebouwd in het interbellum. In de Prins Hendrikstraat en vooral de Burg. Vogelstraat treffen we veel dubbele middenstandswoningen aan met zakelijke en Amsterdamse School-elementen. Vooral het hoekpand no. 2 is hiervan een kenmerkend voorbeeld. Ook Prins Hendrikstraat 3 is een vrijstaande villa in deze trant. Dit geldt in mindere mate voor het Landbouwhuis, Stationslaan 4 en de bebouwing van rond 1923 aan het Julianaplantsoen. Een samenhangend complex eenvoudige volkswoningen uit dezelfde periode treffen we aan de Hoofdstraat 75-121.

Na 1940 worden hier en daar woningen herbouwd in de traditionele trant van de wederopbouw. het gaat veelal om bakstenen gevels met schuiframen en hoge zadeldaken met top- en lijstgevels. We treffen dergelijke panden onder meer aan de Brouwerstraat 2, Noordhaven 22-40 en Zuidhaven 44-45. Ook aan de Markt 16-18 vinden we dergelijke gevels.
Zuidhaven 93 is een opvallend gedetailleerd voorbeeld met natuurstenen raamomlijstingen en cordons.
Eenvoudige volkswoningen uit de wederopbouwperiode van na ca. 1945 vinden we ook aan de Lage Wipstraat, Merodestraat en Plein 1940 (Zevenbergschen Hoek). De Dr. Arienslaan heeft een groot complex van dergelijke panden. Houten woningen van na de watersnood van 1953 vinden we aan de Olavstraat.

7.2. Boerderijen

Het vlakke poldergebied binnen de gemeente wordt gedomineerd door boerderijcomplexen van het Westbrabantse type. Deze bestaan uit de karakteristieke schuren met hoge wolfdaken en meerbeukige indeling met overwegend dekbalkgebinten en vrijstaande woonhuizen. De oudste schuren kunnen teruggaan tot de 17e

eeuw, maar zijn veelal gewijzigd door verstening vanaf de vorige eeuw. In veel gevallen is de dakbedekking vervangen door golfplaten. Helaas worden deze schuren in toenemende mate vervangen door prefabgebouwen. Dit gebeurde onder meer met Uilendijk 7 en Pootweg 4. De woonhuizen zijn in de meeste gevallen eenlaags met hoge zadeldaken en hebben een middengang met zijkamers. Soms zijn er nog bijgebouwen.

Uit de 17e eeuw dateert de boerderij aan de Bloemendaalse Zeedijk 2 (1640) met 19e eeuwse schuur. Zwaluwse Pootweg 4 heeft jaarankers 1738. Hazeldonkse Zandweg 77 kan 18e eeuws zijn en ligt op een donk in het landschap.
De meeste complexen dragen een 19e eeuws karakter, met traditionele en klassicistische vormelementen. Een goed voorbeeld is Hazeldonkse Zandweg 40, waar het woonhuis een geprofileerde kroonlijst heeft en een monumentale entree met paneeldeur, levensboom en lijst op voluten heeft. Vergelijkbaar zijn Achterdijk 125 met ingezwenkte lijstgevel, Driehoefijzerstraat 72, Hoofdstraat 67 en Nieuwe Weg 7. Pootweg 15 is een deftige platttelandsvilla.

Rond 1900 verandert het traditionele type van uiterlijk. De schuren, vaak met wanden van gepotdekselde houten delen, worden versteend, de woonhuizen krijgen vormelementen uit de Art Nouveau of de chaletstijl. Achterdijk 157 heeft speklagen en een asymmetrische gevel. De Lange Weg 22 werd kort na 1900 verbouwd en kreeg een verdieping met een machtige bekapping met wolfeinden en houten overstekken, die aan Noorse voorbeelden ontleend zouden zijn. Een vereenvoudigde navolging ervan vinden we aan de Klundertseweg 31. De leegstaande boerderij Korte Landekensweg 2 is in 1929 gebouwd uit het nieuwe materiaal cementsteen, verlevendigd met speklagen in rode verblendsteen.
Ook de schuur Pelgrimsdijk 6 is uit deze steen opgetrokken. Landekensdijk 9 uit 1942 heeft de voor de bouwtijd typerende mansardedaken voor berg- en zaadzolders. De Lange Weg 13 uit 1940 vertoont traditionele vormen en bezit een schuur met gelijmde boogspanten. Bij het herstel van de oorlogsschade van 1940 en 44 worden opnieuw streekeigen vormen toegepast, in de zogenaamde 'wederopbouwstijl'. Pelgrimsdijk 7 is in deze stijl verbouwd met behoud van oudere elementen uit de vorige eeuw. Voorbeelden zijn Moerdijkseweg 19 en Hoge Zeedijk 36.
Sommige sterk gewijzigde complexen hebben monumentale schuren bewaard. Dit geldt voor de gepotdekselde schuur aan de Hoge Zeedijk 60 en de van een rijzig wolfdak voorziene schuur Achterdijk 89.
Binnen de gemeenten staan enkele langgevelboerderijen aan de Streeplandseweg 23 en 25 uit ca. 1910. Pootweg 11 combineert de meerbeukige schuur met een ingebouwd woonhuis
Twee kleinere keuterijtjes aan de Zuiddijk en Streeplandsedijk 2 vormen een combinatie van een woonhuis met aangebouwde hoge schuur. Beide panden kunnen nog 19e eeuws of ouder zijn.

In het buitengebied en aan de randen van de kernen treffen wen enkele eenvoudige landarbeiderswoningen aan uit de 19e eeuw. Deze woningen worden steeds zeldzamer. Gave voorbeelden uit de vroege 19e eeuw zijn Achterdijk 133, Langenoordstraat 47 en Oude Moerdijkseweg 1. Vervallen en verwaarloosd zijn Bloemendaalse Zeedijk naast 30 en Dikkendijk 6. Rond 1900 werden Bloemendaalse Zeedijk 1 en 37 en Driehoefijzerstraat 53 gebouwd.

7.3. Industriele en bedrijfsgebouwen

Aan de Hoge Zeedijk en de Lange Wipstraat bevinden zich de rompen van twee windkorenmolens. Een brouwerijgebouw werd na 1940 geheel herbouwd in traditionalistische trant en bleef bewaard aan de Zuidhaven. Het heeft getoogde ijzeren ramen en hoge zadeldaken. In de oude stadskern treffen we enkele kleine bedrijfsgebouwen aan, onder meer het werkplaatsje Kerkstraat 19. Zuidhaven 43 is een restant van een graanpakhuis.
Nabij de spoorlijn ten zuiden van de oude kern ontstond rond 1900 een bescheiden bedrijvigheid. Hier vinden we aan de Hazeldonkse Zandweg 6 een eenvoudig bedrijfsgebouw en op no. 19 het uiterst monumentale gebouw van de voormalige stoomtimmerfabriek. Aan de Huizersdijk 3 en Koekoeksedijk 15 een tweetal bedrijfsgebouwen, waarvan het laatste een ijzeren shedconstructie heeft.
De suikerfabricage heeft diverse monumentale complexen opgeleverd, welke echter grotendeels gesloopt zijn. Dit geldt ook voor de monumentale fabriek Azelma (ca. 1910) die in 1858 was begonnen en al in 1954 werd afgebroken. Het fabrieksgebouw van de CSM dat aan de Blokdijk het stadssilhouet domineert is sinds 1988 buiten gebruik. Het heeft enige proceshallen waar bakstenen muren ijzerconstructies verbergen. De twee symmetrisch geplaatste schoorstenen geven het geheel een monumentaal karakter. Aan de Huizersdijk 6 ligt een voormalige woonkeet voor arbeiders in de suikerindustrie.
In Zevenbergschen Hoek, aan de Driehoefijzerstraat 5-5A ligt een timmerbedrijf met woonhuis.

7.4. Openbare gebouwen

Het raadhuis is gevestigd in een voormalig kloostergebouw uit 1937 aan de Doelstraat 10, met een bijgebouw aan de Molenstraat 17. Beide gebouwen zijn uiterst eenvoudig gehouden en vertonen enige traditionele elementen.
Stationsstraat 7 is het voormalige postkantoor dat zich met enige Nieuwe Kunstmotieven goed voegt in het straatbeeld.
Het Kantongerecht in de Wilhelminastraat 15-17 uit 1914 is typerend voor de eenvoudige en strakke justitiegebouwen, die volgens eenzelfde basisopzet overal in het land verrezen.
Markt 23 is de Sint Josephschool, gedeeltelijk bestaand uit een hoekpand met Nieuwe Kunst-motieven en gedeeltelijk uit een nieuwbouw met historiserende motieven. De Lange Weg 48 is de vroegere dorpsschool met onderwijzerswoning van Langeweg.
In het Julianaplantsoen een muziekkiosk.

7.5. Kerkelijke gebouwen

De Nederlands Hervormde Kerk, Markt 4 dateert uit de 14e en 15e eeuw en is na zware oorlogsschade in 1953 herbouwd door J. de Wilde. Ook de R.K. Bartholomeuskerk, Markt 19, leed schade. De kruiskerk dateert uit 1927 en is ontworpen door J. Stuyt. De toren met uibekroning uit 1954 is van J. Bunnik. Het parochiehuis aan de Doelstraat 1 heeft een heiligenbeeld in de gevel.
De Gereformeerde Kerk, Noordhaven 2, dateert uit 1841 en is een zaalkerk met boogramen en een lijstgevel. Het gebouw is rond 1950 verlengd. De Gereformeerde Kerk aan de Stationsstraat 2 bevindt zich in een herenhuis uit ca. 1900.
De kerk te Zevenbergschen Hoek is na de oorlog vervangen door een romaniserende basilica van W. Bunnik en F. Mol.

Aan de Galgenweg en Kerkhofweg bevinden zich de openbare en katholieke begraafplaats met ijzeren hekken, fraaie hagen en behalve een neogotisch kruis een aantal heterogene monumenten.
Aan de Bloemendaalse Zeedijk ligt de begraafplaats van Zevenbergschen Hoek met een calvariegroep.

7.6. Kastelen en buitenhuizen

Deze worden binnen de gemeente niet aangetroffen.

7.7. Infrastructurele en waterstaatswerken

Enkele oude polderwegen hebben nog de keibestrating met rabatstroken bewaard. Dit geldt onder meer voor de Klundertseweg en de Schenkeldijk.
Aan de Nieuwe Weg ligt een betonnen bruggetje.
Het stationsgebouw van Zevenbergen is als waterstaatsstation gaaf bewaard gebleven inclusief de bijgebouwen. Het station van Zevenbergschen Hoek is na de Tweede Wereldoorlog herbouwd in traditionele trant. Een tweetal gave spoorwegwachterswoningen treffen we aan Bloemendaalse Zeedijk 4 en Westelijke Parallelweg 4.
In de Bloemendaalse Zeedijk bakstenen hoofden met schotbalksponningen.
Aan de Achterdijk ligt een betonnen sluisje. Aan de Schansdijk een voormalig gemaal uit eind 19e eeuw.
De watertoren aan de Kerkhofweg is in de Tweede Wereldoorlog opgeblazen en werd in traditionele trant herbouwd door C. de Bever.

7.8. Militaire objecten

Aan de Wilhelminastraat 19-23 een vroegere marechaussekazerne uit ca. 1910.
Nabij de Zeedijk een restant van een betonnen tankversperring.

7.9. Groenelementen

Verscheidene boerderijen bezitten nog erfbeplanting met oude bomen en soms een oprijlaan. Voorbeelden zijn onder meer Bloemendaalse Zeedijk 2 en 36, Derde Weg 7, De Lange Weg 22 en Hazeldonkse Zandweg 40 en 77. Driehoefijzerstraat 3, Voogdeweg 3 en Hoofdstraat 58 hebben snoeilinden.
Ook het kerhof aan de Galgenweg en Kerkhofweg heeft nog oudere beplanting. Nabij het station een rij snoeikastanjes.
Een aantal wegen heeft laanbeplanting. De Hamseweg en de Stationslaan hebben platanen. Aan de Arienslaan treffen we linden aan. De Schenkeldijk is een kastanjelaan. Markt en Julianaplantsoen hebben jonge linden.

7.10. Artefacten

Aan de Noordhaven tussen 102 en 104 bevindt zich een verwaarloosd maar authentiek 17e eeuws boogpoortje met natuurstenen omlijsting.

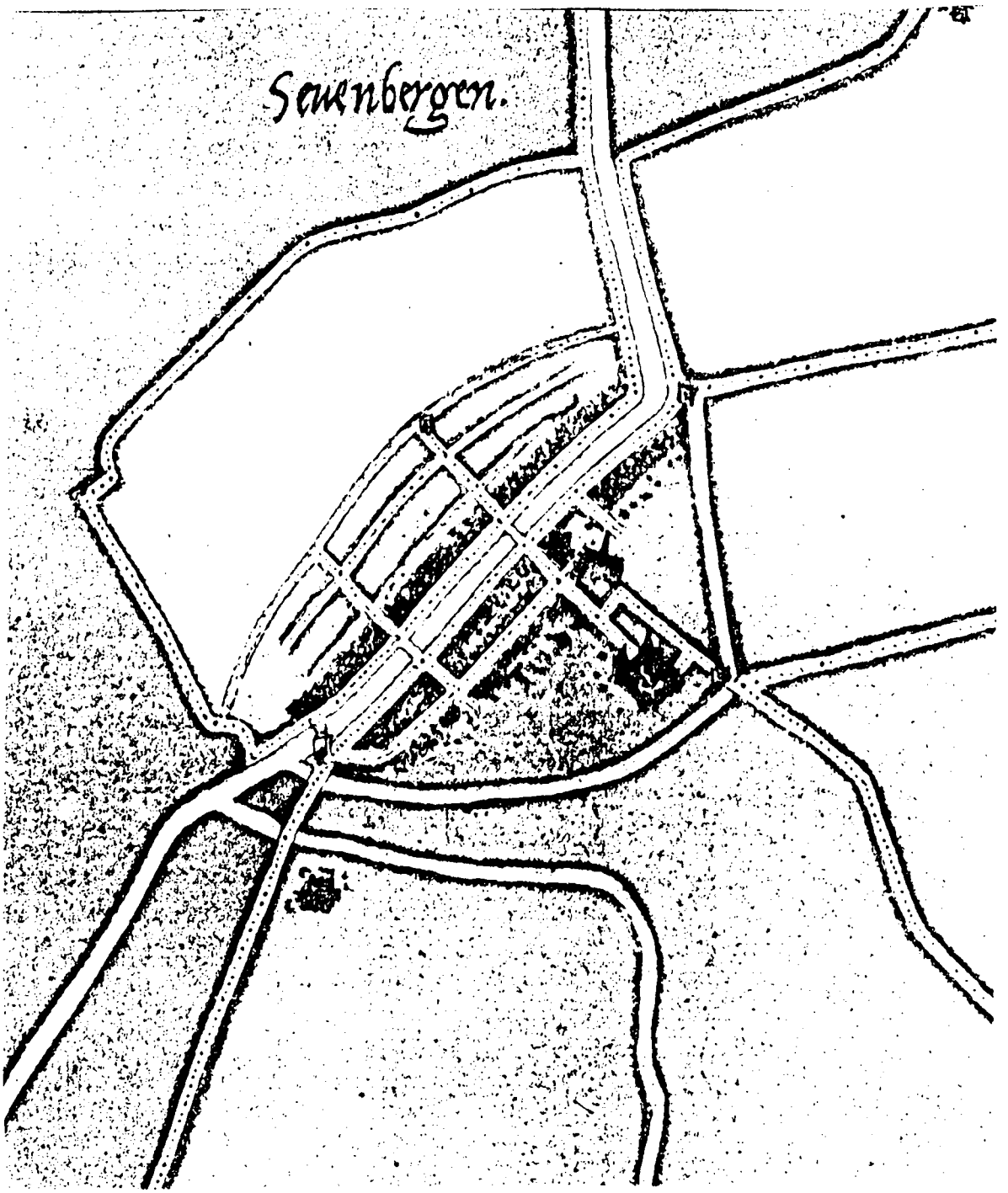

Zevenbergen naar Jacob van Deventer (midden 16e eeuw).

Zevenbergen ca. 1860.
Topografische kaart 1:50.000.

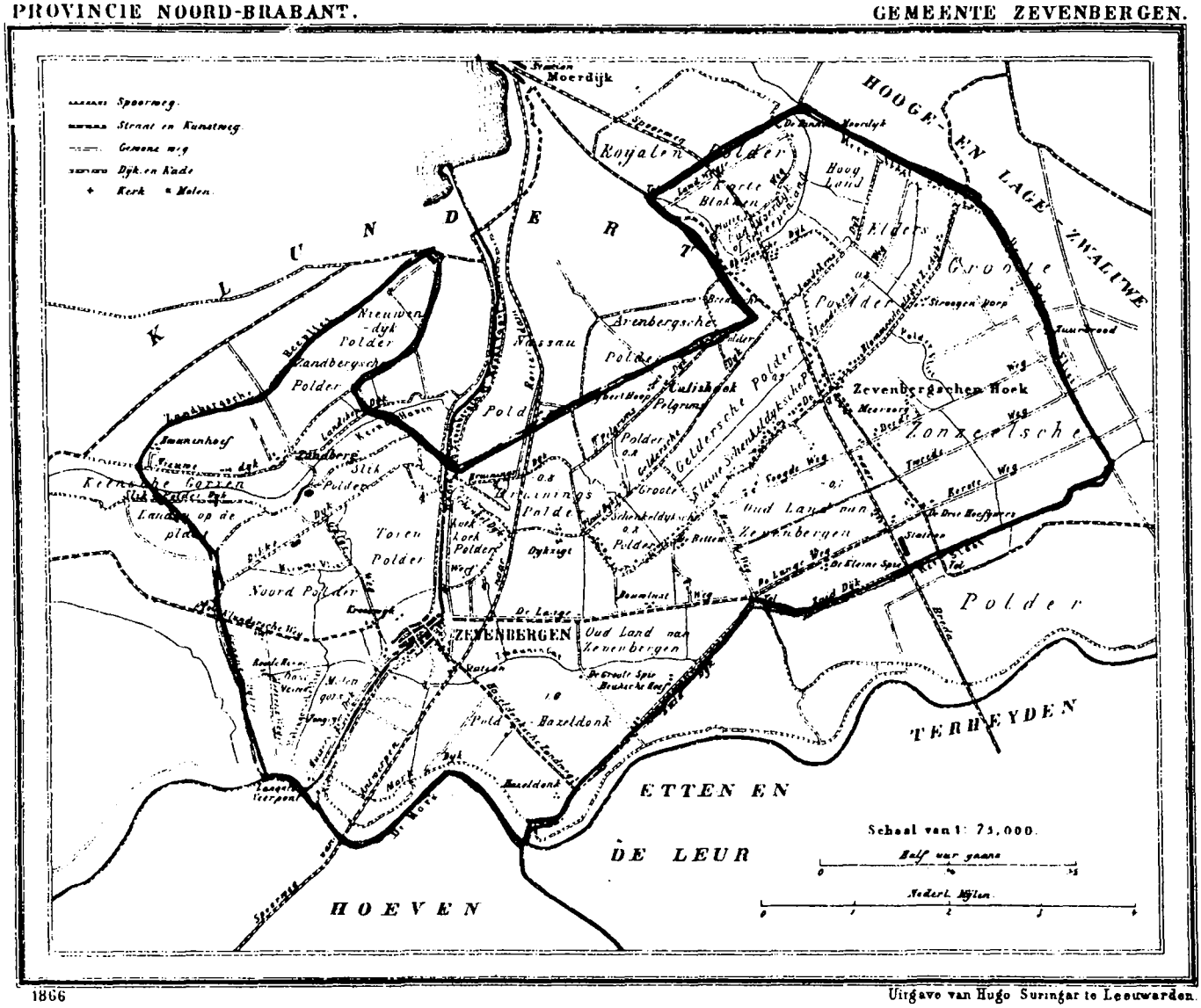

Zevenbergen 1866.
J. Kuyper, Gemeente atlas van Noord-Brabant, Leeuwarden 1865.

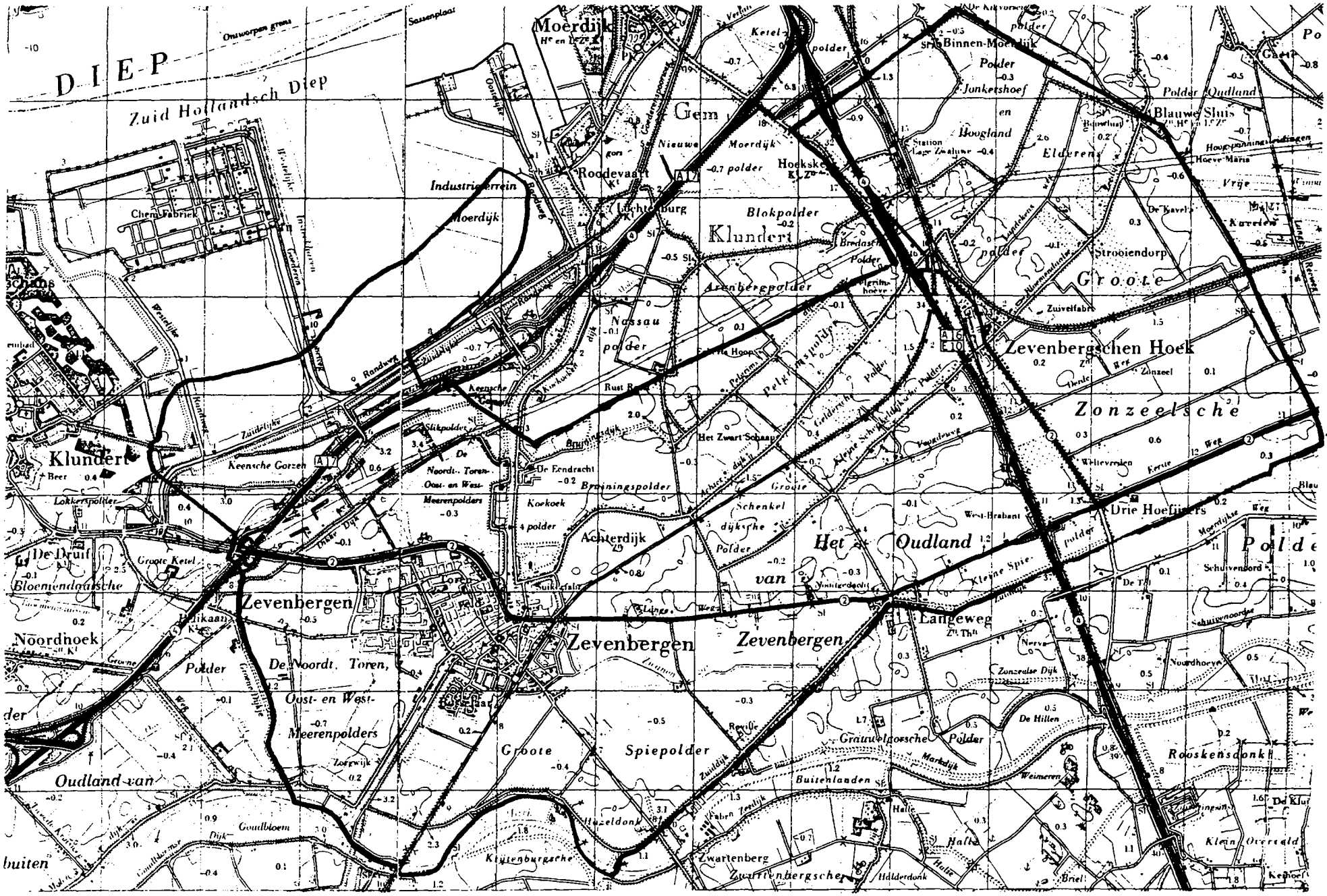

Zevenbergen huidige toestand.
Grote topografische atlas van Nederland, deel 4, Groningen 1987, schaal 1:50.000.